

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

1-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Sh.Yodgorov	
Misrning mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash siyosatida diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash xususiyatlari.....	551
Sh.Latipov	
Autentik matnda lakunalarning ifodalanishi	548
M.Baybaeva, I.Imomov	
Talabalarining nizoli xulq atvorini pedagogik tashxis etishning sinergetik tuzilmali modeli.....	551
F.Temirov	
Sadriddin Ayniy ijodida Turkiston tarixi masalalari.....	555
X.Qodirov, N.Abdullajonova	
Hamkorlik pedagogikasining insonparvarlik hususiyatlarini shakllantirishdagi ahamiyati	560
M.A.Abdumalikova	
"Ming Bir Kecha" - sharq xalqlari ijodining ajoyib durdonasi	564
M.A.Fayzullaeva	
Ta'lim klasteri sharoitida ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirishning ilmiy tahlili	567
B.Abdullayev	
Farg'ona vodiysi so'ngi Bronza va ilk temir davrida	572
S.M.Isroilova	
Oliy o'quv yurtlari talabalarida etakchilik fazilatlarini shakllantirish.....	586
Sh.Sh.Qosimova, M.M.Darmanov	
In vitro texnologiyasi asosida maxalliy uzum navlarini ko'paytirish.	589
D.R.Uralov	
Tog'ay Murod qissa va romanlarini o'qitishning hozirgi kundagi dolzarb jihatlarini	593
M.F.Nishonov, O.M.Umarova	
<i>Chicorium intybus</i> L.o'simligining elementlar tarkibi va miqdorini o'rganish.	598
E.X.Bozorov, A.N.Jo'liiyev	
Neytronlar fizikasi fani ma'ruzlarini o'qitishda "Venn diagrammasi" usulidan foydalanish	602
M.M.Bokiyev, I.R.Asqarov	
Ateroskleroz kasalligini davolashda ayrim sintetik dorilar va yerqalampirni ahamiyati	606
R.A.Abdukarimova	
Oilaning ijtimoiylashuvida tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishning falsafiy mohiyati	609

HAMKORLIK PEDAGOGIKASINING INSONPARVARLIK HUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

ЗНАЧЕНИЕ КООПЕРАТИВНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ФОРМИРОВАНИИ ХАРАКТЕРИСТИК ЧЕЛОВЕЧНОСТИ

THE SIGNIFICANCE OF COOPERATIVE PEDAGOGY IN FORMING CHARACTERISTICS OF HUMANITY

Qodirov Xasanboy Oribjonovich¹, Abdullajonova Nurzoda Nurmaxamadovna²

¹Qodirov Xasanboy Oribjonovich

– Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Farg'ona filiali Axborot ta'lim texnologiyalari kafedrasida
dotsenti

²Abdullajonova Nurzoda Nurmaxamadovna

– Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Farg'ona filiali Axborot ta'lim texnologiyalari kafedrasida
assistenti

Annotatsiya

Maqolada uzluksiz ta'lim tizimida hamkorlik pedagogikasining bosqichma-bosqich o'rganilishi haqida talqin qilinadi. Hozirgi paytda insonparvarlik pedagogikasi tarbiyalanuvchini o'quv-tarbiya jarayonining faol, ongli, teng huquqli ishtirokchisi roliga ko'ra oladigan, o'z imkoniyatlari asosida rivojlantiruvchi ilmiy-nazariy tizim sifatida talqin etiladi.

Аннотация

В статье описывается поэтапное обучение кооперативной педагогике в системе непрерывного образования. В настоящее время гуманитарная педагогика трактуется как научно-теоретическая система, рассматривающая учащегося как активного, сознательного, равноправного участника образовательного процесса и развивающая его исходя из собственных возможностей.

Abstract

The article describes the stage-by-stage training of cooperative pedagogy in the system of continuous education. At present, humanitarian pedagogy is interpreted as a scientific and theoretical system that considers the student as an active, conscious, equal participant in the educational process and develops him based on his own capabilities.

Kalit so'zlar: hamkorlik pedagogikasi, insonparvarlik pedagogikasi, insonparvarlik tushunchasi, ta'limni insonparvarlashtirish, pedagogika, pedagogik texnologiya, psixologiya, aktualashtirish

Ключевые слова: педагогика сотрудничества, гуманитарная педагогика, концепция гуманизма, гуманизация образования, педагогика, педагогическая технология, психология, актуализация

Key words: pedagogy of cooperation, humanitarian pedagogy, concept of humanism, humanization of education, pedagogy, pedagogical technology, psychology, actualization

Hamkorlik pedagogikasini novator pedagoglar (Sh.A.Amonashvili, S.N.Lisenko, I.P.Volkov, V.F.Shatalov, Ye.N.Ilin va boshqalar) pedagogik jarayon ishtirokchilari (o'qituvchi va o'quvchilar) o'rtasida insonparvarlik tamoyiliga asoslangan o'zaro munosabatlari tashkil etishini ta'kidlab o'tadilar. Hamkorlik pedagogikasi uchun konseptual ahamiyatga ega qoidalar A.Avloniy, K.D.Ushinskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy, J.J.Russo, Ya.Korchak, K.Rodgers va boshqalarning pedagogik qarashlarida o'z ifodasini topgan. Pedagogik hamkorlik g'oyalari bugungi kunda pedagogik texnologiyalar mazmuniga singdirilgan va "XXI asr ta'limi Konsepsiyasi" asosini tashkil etadi[1].

Hamkorlik pedagogikasi insonparvarlik pedagogikasi bilan uzviy va o'zaro aloqadordir. "Insonparvarlik pedagogika"si zamonaviy tarbiya nazariyasi va amaliyotida XX asrning 50-yillari oxiri – 60-yillarining boshlarida AQSHda paydo bo'lgan yo'nalishdir. Insonparvarlik pedagogikasining falsafiy-g'oyaviy yo'nalganligi pedotsentrizm g'oyalariga yaqin. Pedotsentrizm tarbiyaviy konsepsiya bo'lib, bunda oilaning qiziqishlari faqat bolaga qaratiladi. Detotsentrizm ko'proq bir bolali va to'liqsiz oilalar uchun xos. Insonparvarlik pedagogikasida tarbiyaning bosh maqsadi shaxsning o'z o'zini aktualashtirishidir. Insonparvarlik pedagogikasi esa yangicha tarbiyalash va "progressivizm" pedotsentrizmi g'oyalariga yaqinroq. Pedagogdan u bolani qanday

bo'lsa shundayligicha qabul qilishni, uning sezgisi va ehtiyojlarini his etishni talab etadi. AQSHda u boshlang'ich, o'rta va oliy maktabda o'quv kurslarining mazmuniga va qurilishiga ta'sir ko'rsatadi.

"Insonparvarlik psixologiyasi"ning asosida XX asrning 50-yillarida AQSHda bixeviorizm va freydzizmga qarshi yuzaga kelgan hamda uning asosida tarbiyalanuvchining shaxsiy manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yish yotadi. Xususan, bu qarash vakillari tasodifan yuzaga keladigan kichik guruhlardagi mashg'ulotlarni afzal biladilar.

Insonparvarlik ta'limotining asoschilaridan biri Karl Rodjersdir. O'zining pedagogik qarashlarini K.Rodjers inson xulqidagi o'zgarishlar asosi sifatidagi uning qobiliyatlari shaxsiy tajribalarga tayangan holda o'sadi, rivojlanadi va o'rgatiladi, deb ta'kidlangan. Kimnidir o'zgartirish, unga tayyor tajribani uzatish kerak emas. Faqat uning rivojlanishiga imkon beruvchi muhitni yaratish mumkin. K.Rodjers bunday muhitni yaratishni "qulaylashtirish" (ingl. facilitate) deb ataydi[2].

Bugungi kunda butun dunyoda qulay muhitni yaratuvchi o'qituvchilarni fatsilitator deb atashadi. Bunday muhitni yaratish shart-sharoiti tarbiyachining bilimi va intellektiga bog'liq bo'lmaydi. Undan faqat tarbiyalanuvchini nimani yaxshi ko'rishi, nimaga qiziqishi, nima bilan shug'ullanishini aniq belgilay olish talab etiladi. Fatsilitatorning muhim hissiyoti sifatida K.Rodjers empatiya, tarbiyalanuvchi shaxsiga ijobiy baho berish, fatsilitatorning tarbiyalanuvchiga muvofiqligini kiritadi. Faqat ana shunday sharoitda shaxs o'z xulq-atvorini o'zgartirish haqida qaror qabul qilishi mumkin.

K.Rodjers an'anaviy pedagogikaning quyidagi qoidalaridan qoniqish hosil qilmaydi:

1. O'qituvchi bilimlarni bayon etadi, o'quvchilar ularni o'zlashtirishga harakat qiladi.
2. Dars va imtihonlar – ta'limning asosiy tarkibiy qismlari. Dars bilimlarni shakllantirish shakli, imtihon esa egallangan bilimlarning darajasini aniqlaydi.
3. O'qituvchi boshqaruvchi, ta'lim oluvchilar esa unga bo'ysunuvchilar sifatida aks etadi.

Bu bilan bog'liqlikda K. Rodjers ta'limning ikki turini ajratib ko'rsatadi: oddiy bilimlar, faktlar bilan qurollantiradigan axboriy va ta'lim oluvchilarga ularning o'z-o'zini o'zgartirishi va o'z-o'zini rivojlantirishi uchun zaruriy, haqiqiy bilimlar beruvchi ahamiyatli ta'lim. Insonni shaxs sifatida shakllantiruvchi ta'lim shaxsga yo'naltirilgan yoki K. Rodjers fikricha, ahamiyatli ta'limdir.

O'qituvchi o'z faoliyatida o'quvchilarining o'z-o'zini to'la namoyon eta olishiga tayanishi zarur. Uning o'qitishi o'quvchilar katta qiziqish bilan hal etadigan, har doim ham o'zi mustaqil murakkab vaziyatlardan chiqish yo'lini topa olmaydigan, o'qituvchining yordamiga tayanadigan va ijod qilishga takrorlanmas istakni hosil qiladigan hayotiy muammolar bilan o'zaro harakatga kirishishi asosiga qurilishi kerak. O'qituvchining roli o'quvchilar bilan shunday shaxsiy o'zaro munosabatlarni va yuqorida tilga olingan tendensiyalarni namoyon bo'lishiga imkon beruvchi psixologik muhit tashkil etishda o'z aksini topadi.

K.Rodjersning fikricha, insonni konsentrlaydigan ta'limning natijalarini ta'lim muassasasidagi baholar bilan baholash mumkin bo'lmaydi. Uning mezonlari egallangan bilimlarning miqdor va hatto sifat ko'rsatkichlarida emas, aksincha bu o'zgarishlar shaxsda, uning o'sishi va rivojlanishida aks etadi. Ularga quyidagi turdagi o'zgarishlar kiradi:

- inson o'zini to'la idrok eta boshlaydi;
- u ko'proq o'zini va o'z tuyg'ularini qabul qiladi;
- ko'proq o'ziga ishonch va avtonomen shakllanadi;
- o'z oldiga real maqsadlar qo'yadi, o'zida komillikni ko'radi;
- unda insoniy qiyofa shakllanadi;
- boshqa odamlarni qabul qilish va tushunish boshlanadi.

Bugungi kunda, insonparvarlik pedagogikasi haqida ko'p gapirayapmiz va har qanday pedagogika ma'lum aniq tarixiy sharoitlarda shakllanadi. Shu sababli u haqdagi mulohazalar, unga abstrakt (mavhum) insonparvarlik yoki boshqa davr mezonlari nuqtai nazaridan qarash uni "insonparvar" kabi "insonparvar bo'lmagan" sifatida ham baholashni yuzaga keltirishi mumkin. Pedagogikaning ilmiyligi, demak, uning insoniyligi ham unga xos bo'lgan bola shaxsi mohiyatini tushunish, uni rivojlantirish vositalarini maqsadga muvofiq izlash darajasi bilan belgilanadi. Hamma davrlarda ham pedagogikaning rivojlanishi inson va jamiyatning ilg'or talablariga mos kelishga intilgan[7]. Odamlar o'rtasidagi munosabatlarga, bolalarga ta'sir etish va ular bilan o'zaro aloqalarda insonga qarshi vositalar, usullar va metodlar mavjudligi butunlay boshqa tushunchalarni ifoda etadi. Buni pedagogika emas, balki bolalarni to'la itoatkorlik yoki vahshiylashish holatiga

kiritish borasida mas'uliyatni bilmaydigan, odamiylikka zid tizim deb atash mumkin. Aytib o'tilganlarning barchasi pedagogikaning insonparvarligi yoki insonparvarlikka zidlik muammosining ahamiyati va qarama-qarshiliklarini aniqlab olish uchun ilm ahlini qiziqtiradigan bir qator masalalarni obyektiv aniqlab olishga majbur etadi.

“Insonparvarlik” tushunchasi mohiyatini, uning turlari va ilmiy pedagogika bilan munosabatlarini qanday talqin qilish kerak? “Falsafa qomusiy lug'at”da insonparvarlik “Odamlarga mehr muhabbat bilan qarash, ularni hurmat qilish, insonning moddiy farovonligini yuksaltirish va kishilarda yuksak ma'naviy fazilatlarini rivojlantirishga g'amxo'rlik qilish g'oyalari bilan sug'orilgan dunyoqarash” sifatida qaraladi.

“Pedagogik ensiklopedik lug'at”da esa, insonparvarlik shaxs sifatida inson, uning erkin rivojlanishi va o'z qobiliyatlarini namoyon eta olishini qadriyat sifatida qabul qilish ekanligi uqtiriladi.

Keng ma'noda insonparvarlik – insonni shaxs sifatida qadriyat deb belgilaydigan, uning erkinlik, baxtga bo'lgan huquqi, o'zining qobiliyatlarini namoyon etishi va rivojlantirishi, ijtimoiy institutlarning baholash mezonlarida inson ravnaqini hisobga oladigan qarashlarning tarixiy o'zgaruvchan tizimi, insoniylik – odamlar orasida kutiladigan me'yoriy munosabatdir.

Insonparvarlik asosida yana insonning cheksiz imkoniyatlari va uning komillikka doir intilishlari, o'z qobiliyatlari, qarashlarini erkin namoyon etishga doir shaxs huquqini e'tirof etish turadigan, inson ravnaqini ijtimoiy munosabatlar darajasini baholash mezonini sifatida tasdiqlaydigan dunyoqarash tamoyili tarzida ham qaraladi. Hozirgi vaqtda mazkur tamoyil pedagogikaning asosiy tamoyillaridan biri sifatida shakllantirildi.

Zero, insonparvarlik dunyoda insonga eng oliy qadriyat sifatida qarashning yaxlit konsepsiyasidir. Bu konsepsiyaning asosi – shaxs qadr qimmatini himoya etish, uning ozod, erkin rivojlanishga bo'lgan huquqining tan olinishi; buning uchun (hayotda, mehnatda, o'qishda) mos qulay shart-sharoitlar yaratishdan iboratdir. Shuning uchun ham hozirgi davrda ta'limni insonparvarlashtirishni uning tarkibiy kismiga kiritish zarur va muhim sanaladi. Lekin uni ta'limning tarkibiy qismiga kiritish uchun faqat o'quv fanlari tarkibidagina emas, balki insonning qadr-qimmatini yuqori qo'yuvchi o'zaro munosabatlar madaniyatini tarkib toptiruvchi ta'lim muhitini yuzaga chiqarishni talab etadi.

Ta'limni insonparvarlashtirish – uning mazmuni, tamoyillari, shakl va metodlarini yangilash, ularning o'zaro aloqasi va birligini ta'minlash orqali shaxsni har tomonlama shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirishdir.

Shaxsning rivojlanishi va o'quvchilarning ijtimoiy ahamiyatga ega sifat va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta'limning insonparvarlik mazmuniga yaqinlashish, ularni hayotda faol ishtirok etishga jalb etish, uning bilish bilan qo'shiluv va madaniyatni o'zlashtirish jarayoni so'nggi yillarda sezilarli shakllandi[10]. Mazkur yo'nalishda so'nggi yillarda tarbiyalanuvchilar ongidagi bo'shliq, ularning xulq atvorini haddan tashqari qat'iy belgilash, ularga qattiq ta'sir etish, tanqidiy fikrlash tarziga ega bo'lmagan qarashlardan voz kechish yordamida ko'plab innovatsiyalar yo'naltirildi. Bunday aqidaparastlikka qarama-qarshi o'laroq, milliy va chet el pedagogikasida tarbiyalanuvchi shaxsini hurmat qilishga yo'naltirilgan, unda mustaqillikni shakllantiruvchi, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar orasida insonparvar, ishonchga asoslangan munosabatlarni tarkib toptirish qoidalaridan foydalanish, “ta'limni insonparvarlashtirish”, ya'ni insonparvarlik tamoyili yuzaga chiqadi. Bunday asosga qurilgan ta'lim esa, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim deb nomlanadi.

Ta'limni insonparvarlashtirish eng umumiy ma'noda, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining munosabatlarini avtoritar pedagogik muloqot uslubidan demokratik muloqot uslubiga almashtirish asosiga tashkil etilishi bilan tavsiflanadi. Bunda asosiysi – tarbiyalanuvchi shaxsiga hurmat va ta'lim mazmunida ijtimoiy tajriba tarzida olingan insoniyat madaniyati bilan tanishtirish yo'lida uning ma'naviy imkoniyatini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonining mohiyati ijtimoiy tajribani maqsadga yo'naltirilgan tarzda shaxsiy tajribaga almashtirish yoki shaxsiy va ijtimoiy tajribani qo'shilishida namoyon bo'ladi.

Ta'limni insonparvarlashtirish uning yetakchi tendensiyasi sifatida ta'limni insonga qaratish, uning individualligini namoyon bo'lishi va rivojlanishi uchun sharoit yaratishni ifodalaydi. U insonni yuqori ehtiyojlari: o'z-o'zini namoyon etish, o'z-o'zini realizatsiyalash, ma'naviy, ijtimoiy va kasbiy shakllanishida maksimal darajada qoniqishga yo'naltirilgan o'z noyobligini yo'qotish, hayot, tabiat dunyosi va madaniyatdan begonalashib ketish xavfidan himoyalashga chaqiradi[5].

Uzluksiz ta'lim tizimining insonparvarlashuvi – uzluksiz ta'lim nazariyasi va amaliyotini tavsif etuvchi, dunyoqarashga oid qoidalar va tamoyillar yig'indisi sifatida insonparvarlikka asoslanuvchi, inson qadr-qimmati va huquqiga hurmat, uning taqdiri va har tomonlama rivojlanishiga g'amxo'rlikni aks ettiruvchi, bundan tashqari odamlar orasida haqiqiy insonparvar munosabatlar: o'zaro bir-birini tushunish, o'zaro hurmat, birgalikdagi hamkorlik, o'zaro yordam kabilarni tarkib toptirish zarurligini ta'kidlovchi tushunchadir. Boshqacha aytganda, ta'lim jarayoni markazida ta'lim oluvchi shaxsini qaror toptirish.

O'quv-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirishni avtoritar pedagogikaning shaxsga pedagogik ta'sirini bekor qilish, shaxsga yo'naltirilgan pedagogikaga o'tish tarzida pedagog va ta'lim oluvchilar o'rtasida me'yoriy insoniy munosabatlarni tarkib toptirish bilan farq qilishi, ta'lim oluvchilarning shaxsiy erkinligi va faoliyatida haqiqiy ahamiyat kasb etish sifatida tushunish lozim. Insonparvarlik nuqtai nazaridan ta'lim va tarbiyaning tub maqsadi shundaki, har bir tarbiyalanuvchi bilish va muloqot faoliyatining to'la huquqli subyekti, tashabbuskor shaxs bo'la oladi. O'quv-tarbiya jarayonining insonparvarlashtirishning o'lchovi qanchalik bu jarayon shaxsning o'z-o'zini realizatsiyalashi uchun sharoit yaratganligi, undagi tabiiy layoqatni yuzaga chiqarganligi, uning erkinlik, tashabbuskorlik va ijodkorlik qobiliyatlari bilan belgilanadi.

Ta'limning insonparvarlikka yo'naltirilganligining natijasi sifatida birgalikda qayg'urishga qobiliyatli, erkinlikka tayyorgarlik, insonparvarlikka yo'naltirilgan tanlov va individual intellektual salohiyatga ega shaxsning shakllanishida namoyon bo'ladi. Pedagogik jarayonni insonparvarlashtirishning umumiy masalalarini tahlil qilib, A.A.Melik - Pashayev uni amalga oshirishning yo'llaridan biri "qandaydir fan doirasida kuchni sarflashda emas, turli bilim sohalari, madaniyat, atrof-borliqdan mashg'ulot uchun ma'lumot erkin tanlab olinadigan va umumiy tarzda pedagogik vazifalarni birlashtiradigan" ta'lim mazmunini qayta tashkil etishda aks etadi, deb ta'kidlab o'tadi. A.A.Melik-Pashayev yoshlarda "Men" tuyg'usining katta imkoniyatlariga ishonch uyg'ota oladigan pedagogning mavjudligini insonparvarlashtirishning ikkinchi yo'li, deb hisoblaydi[3].

Hozirgi vaqtda insonparvarlik pedagogikasi tarbiyalanuvchini o'quv tarbiya jarayonining faol, ongli, teng huquqli ishtirokchisi ro'ida ko'ra oladigan, o'z imkoniyatlari asosida rivojlantiriluvchi ilmiy nazariy tizim sifatida talqin etiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Педагогика. // М.Х.Тохтаходжаеванинг умумий тахрири остида. – Т.: Иқтисод-Молия, 2008.
2. Роджерс К. К науке о личности// История зарубежной психологии. – Тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1996
3. Мелик-Пашаев А.А. Гуманизация образования: проблемы и возможности // Вопросы психологии. – 1995
4. Абдурахмонов, С. М., Билолов, И. У., & Ибрагимов, Ш. М. (2019). Об организации самостоятельной работы студентов в цикле дистанционного образования.
5. Абдуллажонов, Н. Н. (2018). НА УРОКАХ ЛЕГОКОНСТРУИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЛЬТИМЕДИА ТЕХНОЛОГИЙ. Теория и практика современной науки, (6), 727-730.
6. Абдуллажонов, Н. Н. (2016). Портфолио в качестве инструмента для оценки совокупного воздействия. Современная система образования: опыт прошлого, взгляд в будущее, (5), 30-33.
7. Абдуллажонов, Н. Н. (2017). Современные образовательные технологии. European Journal of Technical and Natural Sciences, (2), 44-47.
8. Жураев, Н., & Абдуллажонов, Н. (2015). Роль единого портала интерактивных государственных услуг (еипгу) в законотворчестве и повышении правовой культуры населения. Fuqarolik jamiyati. Гражданское общество, 12(4), 67-70.
9. Жураев, Н. М., & Абдуллажонов, Н. Н. (2016). The importance of telecommunication technologies in the preparation of future teachers of computer science at the university. In Технические науки в России и за рубежом (pp. 71-72).
10. Abdullajonova, N. N., & Tursunaliyev, E. (2022). Informatika darslarida mediamatnlar taxlili. Ta'lim fidoyilari, 4, 10-15.
11. Oribjonovich, K. H. (2022). PEDAGOGICAL SKILL IN THE ACTIVITY OF A TEACHER IS A PRODUCT OF INDIVIDUAL CHARACTERISTICS. International Journal of Pedagogics, 2(12), 18-22.